

Parhyndamysyňyz?

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Parhyndamysyňyz? PARHYNDAMYSYŇYZ?

Merkizi metbugat serişdelerinde – işlemedik gazetim we teleýaýlymym galmady. Habar beriş merkezlerinde hemişe şuny eşitdim:

– Kipr habarlary okalmaýar.

– Kipr habarlaryna tomaşa edilmeýär, diňlenmeýär.

Üns berýän bolsaňyz, soňky ýyllarda metbugatda Kipr habarlaryna duş gelýän däl-siňiz.

Ýogsam bolmasa, Kipr 1950-nji ýyllardan başlap 80-nji ýyllaryň ortalaryna çenli türk jemgyýetçiliginiň üns merkezindäki ýerini hemişe gorap geldi.

Türkiýäniň syýasy durmuşynda 90-njy ýyllardan bäri barha giňän dindar gatlaklaryň «milli dawa» hasaplam Kipri näme üçin üns merkezinden düşdi (ýa-da düşürildi)?

Ine... Kiprde ýekşenbe güni çekişmeli geçjek prezidentlik saýlawy bar, iňňän möhüm bu saýlaw türk habar beriş serişdeleriniň perwaýsyzlygy dowam edýär.

Kipriň türk halkynyň duýgusyndan-hakydasyndan çykaryljak bolunmagynyň düýp maksady nämedi? Gynansak-da, olar muny başardylar. Muňam üstesine:

Köp kişi Kipr Türk Respublikasyny «emeli döwlet» hasaplaýar. Baýdagyny ýaňsa alýanlary-da gördüm! Taryhyndan üzňeleşdirilenlere şuny ýatladýaryn:

Kipriň baýdagy 1616-njy ýylda Osmanlynyň ispanlara garşy alyp baran Kipriň golaýyndaky Gelidonýa burny deňiz söweşinde osmanly gämileriniň ýelkenlerinde parlaýardy. Kipriň baýdagy 27 ýyllyk däl, 404 ýyllykdyr...

Hiç kime taryhdan sapak berjek bolamok, ýöne «gowy bilýändiris» öýtdükleri Kipr birem grek agalygyna girmedi, Osmanlydan öň Wenesiýa we Rim-Wizantiýa bardy. Müsür bardy, hettler bardy, finikiýalyklar bardy, arap-emewiler bardy, luziniýalyklar bardy... Ýeri bolýa, esasy gürrüňimize dolanalyň...

■ LELLİM ÇAGA

Gürrüňimiz şu:

Soňky on ýyl bári Kipr Türkiýäniň däl-de, Günbataryň üns merkezinde köp ýer almaga başlady.

Ilki bolan zatlar şudy:

Iňlisleriň ikinji jahan urşundan soň adadan çykmagy bilen rumlar Kipre doly eýelik etmek üçin etniki agzalalygy körükledi. (Ýogsam bolmasa, adada 450 ýyllap höküm süren osmanly rumlary edil türklere garaýşy ýaly deňgyraňly garady, diline-de-dinine-de goşulmady.)

Adada wagtlaýyn parahatçylygy üpjün etmegiň yzysüre rumlar türklere weto hukugy ýaly kepillikleri beren 1960-njy ýylyň Komstitusiýasyny üç ýyldan soň üýtgetmek islediler welin, içerki çaknyşyklar başlady.

Rumlaryň «Akritas» meýilnamasynyň düýp maksady – «EOKA» faşistik guramasynyň üsti bilen Kipri Gresiýanyň düzümine birikdirmekdi. Gresiýa XIX asyryň ahylarynda Krit adasynda edenlerini bu gezek Kiprde-de gaýtalamak isleýärdi. (Bu barad giňişleýin maglumat üçin «Hürriyet» gazetiniň 21.02.2010-njy ýyldaky «Krit» makalamy tapyp okamagyňyzy maslahat berýärim.)

Netijede... EOKA-nyň lideri Mikos Sampsonyň Kipri eýelemek maksady bilen 1974-nji ýylda harby agdarylyşyk geçirdi. Hem harby agdarlyşygy, hemem rumlaryň gandöküşikli hereketlerini togtatmak maksady bilen – adada parahatçylygy üpjün etmek üçin Türkiýe «Atilla» operasiýasyny geçirdi. (Ýewropa geňeşi-de, hatda Afinynyň Ýokary sudy hem bu harby operasiýanyň dogry we esaslydygyny makullady.)

Yzyndan meseläni diplomatiki ýollar bilen çözmäge çalyşdylar.

Biz şeýle diýdik: iki döwletli çözgüt bolsun.

Kabul etmediler.

Diýdik: konfederasiýa bolsun...

Kabul etmediler.

Ýene diýdik: Fransiýa garaşly Monako mysaly Demirgazyk Kipr awtonom bolsun we Türkiýä garaşly bolsun.

Onam kabul etmediler.

Rumlar Günbataryň lellimligine dowam etdiler, häzirem

şeydýärler, olaryň federasiýa düzgünini isläp-islemeýändikleri-de anyk belli däl...

■ AÝGYTLAÝJY SAÝLAW

Kipr elli ýyla golaý wagt bäri Türkiýäniň, Gresiýanyň we Angliýanyň esasy meselesi bolup geldi.

Günorta Kipr 2004-nji ýylda Ýewropa bileleşigine (ÝB) kabul edilensoň, muňa Ýewropa hem goşuldy. Şol wagt ÝB-niň zory bilen AKP häkimiýetine ýerlerimiziň bir kysmyny elden giderden «Annan meýilnamasy» mejburulygy amala aşyryldy...

ÝB Kipr türklerini öz tarapyna çekmek we olary integrasiýalaşdyrmak üçin «Maliýe goldawyny bermek» (FAR) ýaly sçýotlary açyp, raýat-jemgyýetçilik guramalaryna 520 million euro paýlady! Talyplara ÝB-ne girýän ýurtlara gitmek üçin ýeňillikler döretdi we ş.m.

Gepi uzadyp durjak däl: 2010-njy ýylda Kipriň golaýynda deňiziň astynda tebigy gaz gorlary tapyldy welin, Kipr bütindünýä meselesine öwrüldi duruberdi.

Ysraýyl, Müsür, Liwan, Gresiýa, Günorta Kipr dil birikdirdiler. ABŞ-nyň «Exxon Mobil», Fransiýanyň «Total», Italiýanyň «Eni», hatda «Shell» ýaly kompaniýalar ara girdi. Bularyň hemmesi Günorta Kipr hökümetine «Eksklýuziw ykdysady region» deklarasiýasyny kabul etdirip, Gündogar Ortaýer deňziniň ýataklaryndaky çig mal gorlaryna eýe bolmak isledi. Barsynyň maksady Demirgazyk Kipr Türk respublikasy (DKTR) we hususanam Türkiýedi...

ÝB Osmanlyny bölek-bölek eden «Sewr şertnamasyna» meňzeş «Sewilla kartasyny» orta atdy. Çekişmeler, dartgynlylyklar dowam edýär... Bugün Kipr strategik we geosyýasy taýdan ÝB, NATO, ABŞ ýaly gegemonlyk satýan güýçleriň üns merkezinde. Türkiýe ýeke özi bularyň hemmesine baş bermejek bolýar...

A DKTR näme?

Şular ýaly dartgynly syýasy atmosferada geçirilýän DKTR-yň prezident saýlawlaryna nädip sowuk-sala garap bilýäriskä?

Kipr türkleri ses sandyklarynyň başynda gelejekki ykbalyny çözmäge taýýarlanýar – olar hak-hukuklaryndan, ýerlerinden we

gelejekde öz paýlaryna düşjek tebigy baýlyklardan tamasyny üzmelimi? Ýene janyny we malyňy Rum tarapyna bermelimi? Kaan Jenk Salihoglundyň «Kaynak Yayınları» neşirýatynda çapdan çykan «Gündogar Ortaýer deňzinde sadranç» (“Doğu Akdeniz’de Satranç”) kitabyny okamaklygy hemmäňize maslahat berýärin...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazetini, 16.10.2020 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW. Publisistika